

BİLDİRİLER

INTERNATIONAL GUMUSHANEVI SYMPOSIUM
1-2 HAZİRAN • 1-2 JUNE-2013
RETAJ ROYALE BAĞCILAR, İSTANBUL-TÜRKİYE

Kültür Yayınları Dizisi

Yayın Yönetmeni
Lokman ÇAĞIRICI

Yayın Koordinatörü
Kenan GÜLTÜRK

Editör
Doç. Dr. Hür Mahmut YÜCER

Çeviri
Prof. Dr. Süleyman DERİN
Prof. Dr. Halil İbrahim KAÇAR

Tashih ve Redaksiyon
Doç. Dr. Hür Mahmut YÜCER
Ekrem KIZILTAŞ

Düzenleyen
Bağcılar Belediyesi
Gümüşhane Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı
Bağcılar Gümüşhaneliler Kültür ve Yard. Derneği

Tasarım
Asitane Organizasyon

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık
M. Fatih AKYÜZLÜ

Baskı & Cilt

Baskı Tarihi
Şubat 2014
İstanbul

Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Fatma Sultan Camii'nin Gümüşhânevî Dergâhına Dönüşme Süreci

MUSTAFA CELİL ALTUNTAŞ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi¹

Fatma Sultan Camii, 1140/1727-1728 tarihinde, Bâbüâlî'de Sadâret binasının karşısında inşa edilmiştir.² Bânisi Fatma Sultan, III. Ahmed'in (v. 1736) kızı ve Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın (v. 1730) hanımıdır. Çeşitli yangınlarla harap olan binâ³ 1243/1827 tarihinde, II. Mahmud döneminde (1808-1839) yeniden ihyâ edilmiştir. Gümüşhânevî dergâhı, Nakşibendîlik'in Hâlidî koluna bağlı olan Şeyh Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî tarafından 1859'da Fatma Sultân Camii'ne meşihat konulması sonucunda teşekkül etmiştir.⁴ 1864 yılından sonra ise dergâh merkezi olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁵ 1925'te tekkelerin kapatılmasına kadar de bu işlevini sürdürmüştür. 1956-1957 yıllarında yıkılarak yerine bu-

günkü Defterdarlık binası inşa edilmiştir.⁶

Fatma Sultan Camii'nin tekke merkezi olma süreci, Gümüşhânevî Dergâhı'nın teşekkülünü göstermesi açısından önem arz etmektedir. Osmanlı Arşivi vesikaları incelenerek yapılan bu tebliğde, Fatma Sultan Camii'nin tekke merkezine dönüşmesine yönelik itirazlar değerlendirilerek itiraz sahiplerinin hangi sâiklerle buna karşı durdukları tespit edilmeye çalışılacaktır. Tekke müntesipleri ile caminin tekke merkezi olarak kullanılmasına itiraz edenlerin devlet nezdinde yaptıkları tartışmalar muvacehesinde tekkenin bazı faaliyetlerinin ortaya çıkarılması da çalışmanın amaçlarından biridir. Döneminin tasavvuf anlayışını bariz bir şekilde yansıtan

1- İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis doktora öğrencisi.

2- Ayvansarayî, Hadikatü'l-cevâmi', İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1281, s. 156; Eyice, Semavi, "İstanbul'un kaybolan eserlerinden Fatma Sultan Camii ve Gümüşhaneli Dergâhı", İ.Ü. İktisat Fak. Mecmuası, İstanbul, 1987, s. 476; a.mlf, "Fatma Sultan Camii", DİA, XII, 262-264.

3- Semavi Eyice, Fatma Sultan Camii'nin muhtemelen 22 Zilhicce 1168/29 Eylül 1755 tarihinde Bâbüâlî ve bütün çevresini harap eden Hocapaşa yangınında yanmış olabileceğini söylemektedir. (bkz. Eyice, "İstanbul'un kaybolan eserlerinden Fatma Sultan Camii", s. 481-482; a.mlf, "Fatma Sultan Camii", DİA, XII, 263).

4- Tanman, M. Baha, "Gümüşhânevî Tekkesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, III, 448.

5- Gündüz, İrfan, Gümüşhânevî Ahmed Ziyâuddin ve Hâlidîye Tarikati, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü, Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul 1981, s. 271.

6- Eyice, "İstanbul'un kaybolan eserlerinden Fatma Sultan Camii", s. 475; a.mlf, "Fatma Sultan Camii", DİA, XII, 263.

Gümüşhânevî Dergâhı'nın incelenmesi ile Osmanlı toplumunun ve bürokrasisinin tasavvufla ilişkisini görme imkanı da doğacaktır.

Fatma Sultan Camii'nin dergâh merkezi olması bir süreç içinde gerçekleşmiştir. Gümüşhânevî, ilk önce Mahmud Paşa Medresesi'nde ikâmet etmiş, müridleriyle buradaki hücrelerinde görüşmüştür. Bu hücre, sayıları zamanla artan müridlerinin ihtiyacına cevap veremez hale gelince Fatma Sultan Camii tekke ittihaz edilmiştir.⁷ Camiin tekke ittihazı tek bir kalemde olmamış, kullanımına paralel olarak zaman içinde gerçekleşmiştir.

Sanat tarihçisi Semavi Eyice, Fatma Sultan Camii'nin tekke ittihaz edilışinden sonra hangi tarihten itibaren resmen tekkeler arasında sayıldığıının bilinemediğini, zira hem 1840-1841 tarihli⁸ tekkelerin isim listesinde, hem de Rûmî 1301 tarihli nüfus istatistik cedvelinde Gümüşhânevî Dergâhı'nın yer almadığını söylemektedir. 1341 (1925) tarihli Vakıflar Tekâyâ Defteri'nde ise 77. sırada Gümüşhânevî Dergâhı'nın vakıf kaydının bulunduğunu söylemektedir.⁹ Eyice'nin tespitine göre, tekke ile alakalı bulunabilen resmî kayıtlarda geçen ilk tarihin 1925 olduğu görülmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Kamil Kepeci tasnifinde bulunan 6290-1 numaralı İstanbul Tekkeleri Nüfus Defteri'nde de Gümüşhânevî Dergâhı ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.¹⁰ Bu, Gü-

müşhânevî Dergâhı'nın, kuruluşunda resmî bir tekke olarak teşekkül etmediğini göstermektedir. Zira Meclis-i Meşâyih Nizamnâmesi'ne göre tekkeler **resmî** ve **hususî** olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı.

*“Tekâyâ iki kısımdır. Biri tekâyâ-yı resmîyye, diğeri tekâyâ-yı husûsiyedir. Tekâyâ-yı resmîyye, müessesât-ı mevâkûfeden ber-vech-i hasbî yahut muvazzafan mansûb meşâyih taraflarından idare olunan tekyelerdir. Tekâyâ-yı husûsiyye, turûk-ı aliyyeden müstabef zevâtın tasarruflarında bulunan ve âyin-i tarikin icrâsı için kendilerince tekye ittihâz edilen emâkindir.”*¹¹

Kanaatimizce Gümüşhânevî Tekkesi kurulduğunda husûsî tekke olarak ittihaz edilmiştir. Zira aşağıda sunulacak olan bir belgede Gümüşhânevî'nin *“aslen kârgîr medresede iskân edemediği ve tekye ve hangâh kabul etmediği ve medrese ve maâş emelinde olmadığı ve rüzgarra dahi vücûdunun tahammülü olmadığı cihetle ders ve zikr ve cemaatten kalmamak üzere cami'-i şerîf-i mezkûrun bağçesine inşâ ettirmiş olduğu odada beytütet etmekte bulunduğu”*¹² zikredilmiştir. Gümüşhânevî'nin tekke ve hangâh kabul etmediği belirtilen bu belgeden caminin dergâh olarak resmî kayıtlarda niçin geçmediği de anlaşılmaktadır. Çünkü kendisinin, buranın resmî bir tekke olması için herhangi bir talebi bulunmamaktadır. Ancak Gümüşhânevî'nin vefatından sonra 3 Zilhicce 1314/5 Mayıs 1897

7- Gündüz, Gümüşhânevî Ahmed Ziyâuddin ve Hâliidiye Tarikatı, s. 278; a.mlf, “Gümüşhânevî Tekkesi”, DİA, XIV, 277.

8- 18401-1841 tarihli listede yer almaması o dönemde henüz tekkenin tekevün etmemiş olması sebebiyledir.

9- Eyice, “İstanbul'un kaybolan eserlerinden Fatma Sultan Camii”, s. 496-497 (dp. 38).

10- BOA, Kamil Kepeci Tasnifi, 6290-1. Aynı defterin 134. sayfasında “Bâb-ı Âli civarında Hacı Beşir Ağa Tekkesi”nin zikrediliyor olması ve aynı sokakta bulunan Gümüşhânevî dergâhının zikredilmemesi, Gümüşhânevî tekkesinin kuruluşunda resmî tekkeler arasında yer almadığını göstermektedir.

11- BOA, İ.DUİT, 58/81; Kara, Mustafa, Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar, Sır yay., Bursa, 2004, s. 290-292

12- BOA, MVL, 524/20.

tarihinde Şeyh Vekili Eşref Efendi ile Asım Efendi arasında hatm-i hâcegân yapılırken bir tartışma meydana gelmiş ve Meclis-i Meşâyih tarafından kendilerinin Fatma Sultan Camii'ne gitmemeleri yönünde karar verilmiştir. Daha sonra Eşref Efendi, Meclis-i Meşâyih tarafından kendisine izin verildiğini belirterek Cuma günü hatm-i hâce yapacağını ifade etmiş, Zabtiye Nezâreti de Meşihat'e bu konuda kararının ne olduğunu sormuştur.¹³ Bu belgede Meclis-i Meşâyih'in tekkeye müdahalede bulunduğu dikkate alınarak Gümüşhânevî Tekkesi'nin 1897 tarihinde resmî tekkeler arasında sayıldığı sonucuna varılabilir. Yine de bu konuda ihtiyatlı olmak gerekmektedir. Zira böyle bir müdahalenin husûsî tekkelere de olabileceği ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

Gümüşhânevî'nin ne zaman Fatma Sultan Camii'nde irşâda başladığı ve burada ikamet ettiği hakkında da farklı bilgiler mevcuttur. Gümüşhânevî'nin, 1859'da meşihat konulan¹⁴ Fatma Sultan Camii'ne, 1875'te yerleştiği zikredilmiştir. Önceleri medrese hücrelerinde ikamet ettiği halde, haftalık sohbet ve zikirleri bu camide, halvetleri ise hücrelerinde icrâ ettiği ve kendisinin 1292/1875'te inşâ ettirerek vakfettiği tekke, meşrût-hânedan ve on altı odalı bir evden sonra buraya yerleştiği verilen bilgiler arasındadır.¹⁵ Bazı menkabelerde 1280 tarihinde Fatma Sultan Camii'ne yerleştiği belirtilmekte¹⁶ ise de; Osmanlı Arşivi'nde bulunan

ve aşağıda ayrıntılı olarak incelenen belgelerde konu ile ilgili farklı bilgiler mevcuttur.

Vesikaların tarihinden yola çıkarak elde edilen bilgilerde Gümüşhânevî'nin 1283/1866 tarihinde cami mahfiline birkaç oda inşâ ettirdiği ve yirmi-otuz yatak koydurarak bekârların orada gecelediği belirtilmiştir.¹⁷ 1867 tarihli belgede de Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin ders, zikir ve cemaatten geri kalmamak için caminin bahçesine inşâ ettirmiş olduğu odada gecelediği (beytûte) zikredilmektedir.¹⁸ Rebûlâhir 1308/Kasım 1890 tarihli başka bir belgede ise Ahmed Ziyâuddin Efendi'nin 30 sene önce Fatma Sultan Camii'nde mukabeleye, 20 sene önce ise orada ikâmet etmeye başladığı belirtilmektedir.¹⁹ Dolayısıyla belgeler bir arada düşünüldüğünde Gümüşhânevî'nin, icâzet aldığı 1859 tarihinden itibaren Fatma Sultan Camii'nde irşâda, 1866-1867 tarihinden itibaren ise burada ikâmet etmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî, Fatma Sultan Camii'nde irşâda başladığı yıllarda *Râmuzul-ehâdis*'i telif etmiş ve basılması için devlete bir arzuhal sunmuştur. Arzuhalde *Râmuz* hakkında önemli bilgiler vermiştir. Dilekçede altı yüz sene önce telif edilen muteber kitaplardan derlenerek beş on senelik bir çalışmanın sonucunda hazırlandığı belirtilmektedir. Arzuhal şu şekildedir:

13- BOA, ZB, 350/28.

14- Tanman, M. Baha, "Gümüşhânevî Tekkesi", DİA, XIV, 277; Gündüz, Gümüşhânevî Ahmed Ziyâuddin ve Hâlidîye Tarikatı, s. 278.

15- Gündüz, Gümüşhânevî Ahmed Ziyâuddin ve Hâlidîye Tarikatı, s. 279, 280 Mustafa Fevzi b. Numan Efendi, Gümüşhânevî Ahmed Ziyâuddin Efendi'nin menkabeleri, (haz. Tahir Galip Seratlı) s. 84.

16- Mustafa Fevzi b. Numan Efendi, Gümüşhânevî Ahmed Ziyâuddin Efendi'nin menkabeleri, (haz. Tahir Galip Seratlı) s. 84.

17- BOA, MVL 522/75.

18- BOA, MVL, 524/20.

19- BOA, Y.EE, 14/174.

“İşbu Râmuзу’l-ehâdis²⁰ kitabın menfaati-î âmmе-î kulûblara ve mü’minleri ihyâ ve islâh-ı âlem-î sebeb-î a’zâm-ı kelâm-ı Muhammediye olup kütüb-î mu’teberesinden altı yüz sene evvel olan muhaddislerin kitablarından abz olup sened ve isnâdı hazf ve tavîl ve itnâbı terk ancak râvi ve mahreci beyân olup zabt u isti’mâli ve abz u tenâvüli âsân olsun içün gayet ihtisâr nice kitabları câmi’ ve elfâz-ı kalil ve ma’ânisi ve hükümü ve esrârı kesîr ve durûb u emsâl ve kısas ve va’ad ve va’id ve emr ve nehy ve mebd’ ve me’ad ve cinân ve cehennem ve berzâh ve enva’ ve ibret ve gayret ve cemi’-î ekâbir ve esâgîre elzem ve ahvâl ve enva’-ı şifâ ve taleb ve enva’-ı dua ve zikr ve cemi’-î âlem hakkında vârid olan ehâdis her nev’den beş on sene sa’y u gayret olup hitâmina muvaffak olduğumuz adîmül-misl ve azîmül-menâfi’ ve bu kitabı ve kelâm-ı Muhammedi cem’ etmeden murâdımız bi-garaz ve matlûb halde mâ yüevvelü ileyhde olmamasına siz şâhid olun ve bu hususta bu kitabın tab’ına bir ruhsat alıpda abz-ı şefâat-ı rasûl ve himmet-i cemi’-î evliyaya mazhar mütemennâları tabrîrine cür’et kılınmıştır.

Ed’dâ’î Hâce Gümüşhânevî Ahmed Ziyâeddin²¹

Tarihsiz olarak yazılan ve basım talebini içeren bu dilekçeden sonra dilekçe ile birlikte gönderilen eser Maarif Nezâreti tarafından tetkik edilmiş ve basımı “kitab-ı mezkûr, meclis-i maârifе i’ta ile mutala’a olundukda bu ana kadar bu misillü ahâdis-î nebeviyye tab’ u temsil olunmadığına nazaran bunun tab’ı dahi gayr-î câiz bulunduğ²²” denilerek uygun görülmemiştir. Kaynaklarda 1275 tarihinde basıldığı hakkındaki bilgilerle bu belgenin birlikte değerlendirilmeye tabi tutulması gerekmektedir. Basımının

uygun görülmediği tarih 5 Ramazan 1276/28 Mart 1860’dır. Bu tarihte devlet tarafından basımının uygun görülmediği anlaşılmaktadır. Bu da o zamana kadar ehâdis-î nebeviyenin basılması gibi bir uygulamanın olmadığı sebebiyle uygun görülmemiştir.

Bu genel bilgilerden sonra Fatma Sultan Camii’nin tekke merkezi olarak kullanılması- nın ardından meydana gelen tartışmalara yer verilecektir.

Fatma Sultan Camii’nin tekke merkezi olarak kullanılmasından sonra bu duruma özellikle cami görevlileri tarafından itirazlar gelmiştir. 12 Receb 1283/20 Kasım 1866 tarihli evrakta cami görevlilerinin, daha önce verdikleri arzual üzerine Meclis-i Vâlâ tarafından Evkaf Müdüriyeti’ne, Gümüşhânevî’nin camiden ihrac edilmesi yönünde bir yazı gönderilmiştir. Yazıda, camiin vakıf şartlarına uygun olarak tekke ittihaz edilemeyeceği, dolayısıyla Gümüşhânevî’nin zabtında kalmasının uygun olmayacağı belirtilmiştir.

“Taraf-ı eşref-î Hazret-î Riyâset-penâhîden Evkâf’a

Bâb-ı Âli civarında olan Fatıma Sultan Camii’-i Şerîfi’nde ikâmet etmekte bulunan Şeyh Ahmed Efendi ile müridlerinin bazı ahvâl ve harekâtın bahisle ibracı istid’asına dâir cami’-i şerîf-î mezkûr imâmları efendiler ile sâir hademesi tarafından müştereken i’tâ olunan arzuhâl lеfen irsâl kılındı. Cami’-i şerîf-î mezkûrun şart-ı vâkıfı cami’ olmağa münhasır olarak tekye ittihâzı olamayacağına mebnî beyân olunduğu üzere Şeyh mûmâ-ileyhin zabtında kalması câ’iz olmadığından bunların ibracı lâzimededen olmağla mûmâ-ileyhin oradan çıkarılarak cami’-i şerîf-î mezkûrun

20- Belgede “رموز الأحديث” olarak geçmektedir.

21- BOA, MVL, 356/51.

22- BOA, MVL, 356/51.

*hemen tabliye ve teslim ettirilmesi ve keyfiyetinin iş'arı bâbında.*²³

Cami görevlileri tarafından verilen arzuhalin resmî makamlara sunulduğu, gerekli işlemin Evkâf Müdüriyeti'ne havale edildiği belirtilmiştir. Evkâf Müdüriyeti tarafından yapılacak ihrâc işleminin gerçekleşmemesi üzerine cami görevlileri tarafından Meclis-i Vâlâ'ya bir arzuhal daha sunulmuştur. Fatma Sultan Camii'nde bulunan 9 görevli tarafından verilen 16 Aralık 1866 tarihli bu arzuhalde, Gümüşhâneli Ahmed Ziyaeddin Efendi'nin cami mahfiline odalar yaptırarak burayı bekâr odalarına tahvil ettiği, camii görevlilerinin daha önce verdikleri arzuhalin, Gümüşhânevî'nin müridlerinden Evkâf-ı Hümâyûn Evrak Müdürü Celal Efendi tarafından işleme alınmasının engellendiği belirtilmiştir. Bu arzuhaller üzerine Gümüşhânevî ve müridlerinin camiden ihrâc edilmesi için resmî makamlarca herhangi bir müdahalede bulunulmadığı tartışmaların devam etmesinden anlaşılmaktadır. Arzuhalde şöyle denilmektedir.

“Ma'rûz-ı dâ'i-i kemîneleridir ki,

Bu dâ'ileri Bâb-ı Âlî civarında vakî' cennet-mekân Fatma Sultan tâbe-serâhâ hazretlerinin ihya-kerdeleri bulunan camî'-i şerîfin e'imme ve hüddâmı olup camî'-i şerîf-i mezkûrun mahfil-i hümâyûnunu bekâr odaları şekline vaz'an çend bâb oda inşâ' ettirmiş ve yirmi otuz yatak vaz' ve bekârlar beytütet ettirmiş ve kulları hakkında türlü türlü ezâ u cefâ eylemiş olan Gümüşhâneli el-Hâc Ahmed Efendi'nin vuku' bulan

ezâ u cefâsı mühtedi Selim Efendi hakkında olan cefâdan müstedd olduğu cihetle bundan akdem takdîm-i pişgâh-ı âlî riyâset-penâhîleri kılınan arzuhâl-i âcizânemizle beyân ve ihrâcî hususu niyâz u istirhâm kılındıkda mûmâ-ileyhin cami'-i şerîf-i mezkûrdan ihrâcî Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celîlesi'ne havâle buyurulmuş ise de Evkâf-ı Hümâyûn Evrak Müdürü İzzetlü Celal Efendi Şeyh mûmâ-ileyhin dervişi olmak mülâbesesiyle arzuhâl-i âcizânemiz abkâmını icrâ ettirmemiş hâlbuki mûmâ-ileyh şeyhin ezâ u cefâsına artık tahammül-i çâkerânemiz kalmayarak haklarımızda gadr-i azîm olmağla merâhim-i aliyelerinden mercûdur ki lütfen ve merhameten Şeyh mûmâ-ileyhin cami'-i şerîf-i mezkûrdan ihrâcî hususuna müsâade-i seniyyeleri bi-dirîğ ve erzân buyurularak gaderden vikâye buyurulmuş niyâzımız bâbında emr u fermân hazret-i men-lehul-emrindir. 9 Şaban 1283”

*Bende Mahfil-i hümâyûn Ferrâsı Hâfız İsmail, Abdü'd-dâ'i Devirhân Hâfız Ahmed Efendi, Bende Kayyûm Ahmed, Bende Kayyûm Ahmed, Bende Müezzîn Hâfız Ahmed, Bende Müezzîn Mehmed, Bende Müezzîn Hâfız Abdullah, Abdü'd-dâ'i imâm-ı sâni Hâfız Hüseyin Efendi, Abdü'd-dâ'i imâm-ı evvel Hâfız Mehmed Efendi.*²⁴

Fatma Sultan Camii görevlileri tarafından verilen arzuhallerden sonra Gümüşhânevî'nin, Fatma Sultan Camii'ndeki cemaatinden ve müridlerinden 33 kişinin sundukları mahzar-da²⁵ bir işgalin söz konusu olmadığı, ihrâc talebinin yersiz ve haksız olduğu söz konusu edilmektedir. Mezkur mahzar şu şekildedir.

23- BOA, MVL, 517/20.

24- BOA, MVL 522/75.

25- Resmî makamlara şikâyet, talep, teşekkür vb. hususlar için sunulan çok imzalı arzuhal (bkz. İpşirli, Mehmet, “Mahzar”, DİA, XXVII, 398-401).

"Ma'rûz-ı câker kemîneleridir ki;

Bâb-ı Âlî civârında kâin Fatıma Sultan Cami-i Şerîfi muattal hükmüne girip ârâ-yı sâlât-ı mefrûza almakdan hâli kalmış olduğu halde Gümüşhânevi Reşâdetlü Şeyh Ahmed Ziyaeddin Efendi yirmi dört seneden beru yedine ihsân buyurulan iki kıt'a berât-ı şerîf mücebince cami-i şerîf-i mezbûrda beher sabah tekâmîl-i hatm-i kırâat ve hatm-i hâce ve kezâlik Cuma günleri ikişer hatm-i şerîf kırâat ve hatm-i hâce ve zikrullah ve salavât-ı şerîfe ve zât-ı hazret-i padişâhi ve kâffe-i ehl-i İslâma ve da'vât-ı hayriye eylediğinden başka şimdiye kadar cami-i şerîf-i mezkûrun suyolları ve şadırvan ve bağçe defa'atla hücre ve ebniye ve hasır ve sâiresine yedinden yetmiş seksen bin kuruş sarfetmiş ve yirmi seneyi mütecavizdir Hazine-yi Evkâf-ı Hümâyûndan bir cam parası bile almamış ve yüz senedir gelmemiş olan suyunu dahi getirtmiş ve Efendi-i mûmâ-ileyh aleniyyül-mizâc olup aslen kârgîr medresede iskân edemediği ve tekye ve hangâh kabul etmediği ve medrese ve maâş emelinde olmadığı ve rûzgâra dahi vücûdunun tahammülü olmadığı cihetle ders ve zikr ve cemaatten kalmamak üzere cami-i şerîf-i mezkûrun bağçesine inşâ ettirmiş olduğu odada beytütet etmekde bulunduğu ve cami-i şerîf-i mezkûrun yirmi senedir vekâletle icrâ olunup bu ana kadar kimse asla imâm yüzü görmediği halde bu defa beş altı mâhdan beru hamâk esnafından Mehmed Efendi cami-i şerîf-i mezbûrun imâm-ı evvelî olduğundan bahisle Efendi-i mûmâ-ileyhe icrâ-yı garaz ve hasede kalkuşup buralarda bir mu'in bulamadığından kendisine mahall-i ba'ideden dört nefer ashâb-ı fesâd celb ederek zikrullah ve hatm-i şerîf kırâat ve hatm-i hâce ve bu kadar da'vât-ı şerîfe ve tadrîs-i ulûmun icrâsını men' etmek ve efendi-i mûmâ-ileyhi oda-i

mezkûrdan ihrâc eylemek inkârıyla bir takım kızb u iftirâ ile memlû arzuhaller takdîmiyle makâm-ı ulyâyı tasaddi' ve hademeyi ifsâd ve ikâ'-ı fitne u fesâda ve itâle-i lisân ve hakaret-i ulemâ idüp itdürmekde olduğundan ve Efendi-i mûmâ-ileyhi cami-i şerîf-i mezbûrdan ibrac etmek ve âsitâne-i saâdet âşiyânedan ibrac eylemek mesâbesinde olup buna ise merhamet-i celileleri bir vechle kâil ve râzı olmayacağından ve Efendi-i mûmâ-ileyh ise cami-i şerîf-i mezbûrun bâni-i sânisî hükmünde olduğu ve imâm-ı merkûm nev-zuhûr bir kimse olup ahlak ve namazı fâsîd ve kendisi bil'-vücûh emniyet olunur kimesne olmadığı cihetle mezbûrun erâcîf ve ekâzîbine havâle-i sem' u itibâr buyurulmayup Efendi-i mûmâ-ileyhe olan müdâhalesinin bu babda vuku' bulan zulm u teaddiyenin külliyen men' iyle adâlet ve hakkâniyet-i seniyyeye tevfikân icâbının icrâsına ve Efendi-i mûmâ-ileyhin oda-i mezbûrede istikmâl-i huzûr u âsâyiş husûsuna müsâade-i seniyyeleri buyurulmak ve her halde emr u fermân hazret-i men-lebul emrindir. Fi 9 Ramazânül-mübârek sene 1283²⁶

Mahzarda; cami hatibi, imam, vekil, kayyumbaşı ve cemaatin aralarında bulunduğu 33 kişinin mührü vardır. Bir gün sonra aynı konuda bu sefer 76 kişinin mührüyle birkaç kelime değişikliği ile aynı mahzar tekrar Meclis-i Vâlâ'ya sunulmuştur.²⁷ 15 Ocak 1867 bu toplu dilekçede, Gümüşhânevi'nin irşâd faaliyeti ile meşgul olduğu, kendi parasıyla caminin suyolları, şadırvan ve bahçesini düzenlediği belirtilmektedir. Ayrıca odaların inşâ ve döşenmesi için Ahmed Ziyaeddin Efendi tarafından 70-80 bin kuruş sarf edildiği de ifade edilmiştir.

Yine bu dilekçede, resmî makamlara kendisini cami imamı olarak tanıtan Mehmed Efen-

26- BOA, MVL, 524/20.

27- BOA, MVL, 529/137.

di'nin, çevreden birkaç destekçi bularak tadrîs ve irşâd faaliyetlerinin önüne geçmeye çalıştığı belirtilmiştir. Arzuhali sunan kişiler bu şahsın güvenilir bir kimse olmadığını bunun da herkes tarafından bilindiğini ve onun görüşlerine itibar edilmemesi gerektiğini söylemektedir. Ayrıca bu mahzarlarda tekkenin günlük faaliyetleri ile alakalı malûmat da bulunmaktadır. Fatma Sultan Camii'nde her gün hatm-i şerîf ve hatm-i hâce, Cuma ve Salı günleri ikişer hatm-i şerîf, hatm-i hâce, zikrullâh ve salavât-ı şerîfe yapıldığı zikredilmektedir.

Bu tartışmalar sürerken Ahmed Ziyaeddin Efendi de, tadrîs ve irşâd faaliyetlerine devam etmiştir. 1884 tarihinde Beşiktaş Camii'nde düzenlenen merasimde Beşiktaş Medresesi'ndeki talebelerine *Râmuzül-ehâdis* ve *Ġârâibul-ehâdis* isimli eserlerinden icâzet vermiştir. İcâzet merasimi daha önceden padişah II. Abdülhamîd'e haber verilmiş ve kendisinin âdet olduğu üzere talebelere ihsanda bulunmuştur. Bunun üzerine talebeler padişaha teşekkürlerini içeren bir yazı sunmuşlardır:

"Cenâb-ı vehhâb-ı bi-minnet şevketlü kudretlü padişahımız veli-nimetimiz hazretlerinin mübarek vücûd-ı sâmi-i şebriyâriyelerine âfiyet ihsânıyla beraber dünya durdukça taht-ı meâlî-minnet şebriyâriyelerinde dâim ederek kâffe-i düşmanlarını kabr u berbâd buyursun âmin.

Dâ'ileri Beşiktaş Medresesi talebe-i ulûmundan olup şimdîye kadar tahsîl-i ilm u maârifeye sa'y etmiş ve bu kere sâye-i âlî-i hazret-i tâcidârilerinde icrâ eylemeğe muvaffak olmuş olduğumuz icâzet-i cemiyet-i dâ'iyânemiz mesmu'-ı sâmi-i cenâb-ı hilâfet-i a'zamîleri oldukda tûfengî-i hazret-i tâcidârileri İzzetlü Ahmed Bey efendimiz vasıtasıyla on iki neferden ibâret bulunan ve icâzet alan talebe-i ulûm kullarına beşer yüz ve

hâce efendi dâ'ilerine dahi bin beş yüz kuruş inâyet ve ihsân ve irsâl buyurulmuş ve bu cihetle cümlemiz sûret-i mahsûsa ve fevkalâdede memnun ve reşâd buyurulmuş olduğumuzdan nâşi hemen secde-i şükrâniyete kapanarak ve gözlerimizden dahi meserret yaşları dökerek da'vât-ı hayriye-i hazret-i hilâfet-penâhîlerini bülend-âvâz ile yâd u tilâvet etmiş ve şu ihsân-ı hazret-i cihân-bânîlerinden dolayı ba'd ez-în dahi ömrümüz oldukça duâ-i âkıbet ve iclâl ve terakki-i şevket ü şân-ı hilâfet-i a'zamîlerini edâdan bir dakika hâlî olmayacağımız tabi'î bulunmuş olduğu muhât-ı ilm-i sâmi-i cenâb-ı sultânileri buyurulduk da işbu teşekkür-nâme-i dâ'iyânemizi huzûr-ı azamet-nüsûr-ı şevket-penâhiye takdîm ve arza keyfiyet-i cesâret eyleyerek ol-babda ve kâffe-i ahvâlde emr u fermân ve lutf-ı ihsân şevketlü azametlü mehâbetlü padişahımızın veli-nimetimiz ve velinimet-i âlem-penâh efendimiz hazretlerindir.

Ed-dâ'î Fevzi, Seyyid Mehmed Emin, Yahya, Seyyid Süleyman Hilmi, Abdüllatif, Rifat Hüseyin, Seyyid Hasan Kadı, Abdülkadîr Hilmi, Mehmed Zâhir, Mustafa, Muhammed Râ'îf, Seyyid Mehmed, Ömer ve Mehmed"²⁸

Yönetimle tekke arasındaki ilişkinin olumlu seyrettiğini gösteren bu belgede Beşiktaş Medresesi'nden 12 talebenin icâzet aldığı belirtilmiş ve talebenin kaleminden padişaha teşekkür arz edilmiştir. Aynı icâzet töreninin başka bir belgede resmî bir görevli tarafından padişaha farklı bir açıdan yansıtıldığı da görülmektedir:

"Beşiktaş Camii-i Şerîfi'nde icâzet alan talebe kullarının nâil olmuş oldukları ihsân-ı şâhânelelerinin teşekkürünü havâî vermiş oldukları mazbata leffen hâk-pây-i şehinşâhîyelerine arz u takdime cür'et kılındığı.

Gümüşhaneli Şeyh Ahmed Efendi'nin icâzetinin sûret-i tertibi hakkında tayin edilen memur

kullarından alınan jurnale nazaran öğleden mu-kaddem “Râmuзу’l-ehâdis” ve öğleden sonra dahi “Ġârâibu’l-ehâdis” nam derslerden kırk kadar talebeye icâzet vermiş olduğu ve bunu müteakip Şeyh mûmâ-ileyhin te’lifâtından olan “Muhâci-ru’l-ensâr fi’l-cihâd”²⁹ nâm kitaptan birer nüsha teberrüken yedlerine itâ kılındığı ve olunan dua esnasında şevket-meâb efendimiz hazretlerine hiçbir ve dua’da bulunmadığı ve çend defadır olunan dualarda zât-ı kudsi-sıfat hazret-i padişahî hakkında dua edilmemekde olduğundan dolayı muhâkemeye sebep vermekde olduğu anlaşılmiştir. Eğer muvâfık re’y-i hümayûn-ı mülûkâneleri buyurular ise olunan dualar esnasında şevket-meâb efendimiz hazretlerine dua edilmemekde olduğu haber alınmıştır diyerek kulları tarafından mûmâ-ileyhe ihtârâtda bulunulacağı ma’rûzdur efendim.

Kulları Ahmed³⁰

Beşiktaş Camii’ndeki icâzeti izlemekle görevli memur, o dönem merâsimlerinin karakteristik bir özelliği ve geleneği olmasına rağmen Ahmed Ziyaeddin Efendi’nin padişahın şahsı ve devam-ı saltanatına dua’ etmediğini, padişahın izin vermesi halinde ise Gümüşhânevî’nin bu konuda uyarılacağını ifade etmiştir. Daha önce Fatma Sultan Camii’nden ihrâcî yönündeki taleplere benzer şekilde Gümüşhânevî aleyhinde telkinlerin bulunulduğu görülmektedir. Talebeler de bunun aksine padişaha karşı iyi niyet temennilerinde bulduklarını ve dualarında kendisini de zikrettiklerini özellikle belirtmişlerdir.

Ahmed Ziyaeddin Gümüşhânevî’nin hayatının son dönemlerinde de Fatma Sultan

Camii’nin tekke olarak kullanılması meselesinde nihâi kararın verilmediği 17 Rebiulâhir 1308/30 Kasım 1890 tarihli bir belgeden anlaşılmaktadır. Padişah yâverlerinden Süvârî Binbaşısı Çerkes Mehmed bu konuda kendisine tahkikat emrinin verildiğini belirtmektedir. Tahkikat neticesinde sunduğu arzuda Fatma Sultan Camii’nin tekke merkezi olma süreci ayrıntılı olarak ele alınmış ve burada Gümüşhânevî hakkında bazı ithamlarda bulunulmuştur:

“Saâdetlü Efendim Hazretleri

Tabkiki emr buyurulan Bâb-ı Âli karşısında kâin cennet-mekân firdevs-i âşiyân Sultan Ahmed Han Hazretleri’nin damadı Nevşehirli İbrahim Paşa merhûmun bundan yüz seksen sene evvel binâ ve inşâ-kerde olup hâcî merhûm Fatma Sultan Hazretleri namına yâd olunan “Fatma Sultan” câmi’-i şerîfinde haftada iki defa mukâbele eden tarikat-ı nakşiden Gümüşhâneli Şeyh el-Hâc Ahmed Efendi bundan otuz sene evvel Mahmud Paşa Medresesi’nde kâin odasında sakin olmakda iken kendi halîfesi olup camii’-i şerîf-i mezkûrun müezzini bulunan Kastamonulu Hasan Efendi’nin vesâtât u delâletiyile ber-takrîb işbu camide Cuma günleri Cuma namazından sonra ikindiye kadar ve Salı günleri dahi Yatsı namazından sonra gece yaralarına kadar “Hatm-i Hâce” namıyla bir zikre bed’ ettikleri ve bitâmında bir takım murâkabelere vardıkları derûn-ı camide kendi tariklerinden mâ-adâ hiçbir kimesneyi kabul etmedikleri ve hatta zikr günü namazdan sonra kalupta zikirde bulunmağı arzu eden olur ise asla kabul ve içlerine dâhil etmeyerek cebr ve hakâretle dışarıya çıkardıkları ve kapuları ve pencereleri ve

29- Kaynaklarda Gümüşhânevî’nin bu isimde bir eseri zikredilmemektedir. Ancak “Kitâbu’l-âbir fi’l-ensâri ve’l-muhâcir” isminde bir eserin olduğu belirtilmektedir. Bkz: Gündüz, Gümüşhânevî Ahmed Ziyâuddin ve Hâlidîye Tarikatı, s. 346; a.mlf, “Gümüşhânevî Ahmed Ziyâuddin”, DİA, XIV, 277.)

30- BOA, Y.PRK.BŞK, 8/61.

perdeleri velhâsıl cami'i hâricden hiçbir mahalden ser-rişte olmayacak derecede setr u bend eyleyerek bu yolda gâyet esrârâne olarak emsâli görülmemiş bir halde hatm-i hâce ettikleri ve pek çok bi-çarelerin burada tecennün ve aklını zâyi' eyleyup mahv u perişan olduğu Bîmarhâne Müdüriyeti'nce dahi musaddak olduğu ve yirmi seneye kadar yalnız mukâbele gün ve geceleri cami'de bulunup ondan sonra herkes meskenlerine dağılmakdalar iken şu yirmi seneden beru artık bütün bütün cami'-i mezkûru cebren ve derûnundaki hatt-ı mekâna tahkîr ederek keyfe mâ-yeşâ istirdâd ve taht-ı tasarruf ve idârelerine alarak gece gündüz bir çok kimesnelerin gelup gitmekte ve derûnunda ikâmet etmekte buldukları ve hatta cami'-i şerîfin halîfelere mahsûs olan mahfil-i şâhâneyi adeta bir bekâr odasına ifrağ ederek bu yolda isti'mâl ile mahall-i mezkûre hürmetsizlikde buldukları ve cami'-i mezkûrun imamı olup seksen yaşında bulunan Sahbâf Ahmed Efendi namında bir pir-i fâniyi kendisine bey'at ve efkârına hizmet ettiremediği cihetle bir çok defalar mihrabtan müridlerine dışarıya attırdığı ve cami'-i şerîfde müezzin Ahmed Efendi isminde birisi dahi kendi tarîklerine dehâlet ve harekâtlarına iştirâk etmediği için bi-çareyi cami' kurbunda Gülhane sokağında mahv u telef ettirdiği Zabtiye Nezâreti kapudânınca mukayyed bulunduğu tevâtüren haber alındığı ve bu Şeyh Ahmed Efendi'nin işbu cami'-i şerîfden ve Bâb-ı Âli civarından nakli için mukaddema pek çok şikayetler vaki' olmuş ve hatta ol-zaman Sadrazam Âli Paşa ve Boşnak Şeyhulislam ve Evkâf Nâzırı Ferid Paşa ve Şûra-yı Devlet Reisi Kıbrıslı Mehmed Paşa merhûmlar tarafından bu Şeyh Ahmed Efendi dersaadetten def u teb'îdi hakkında bast-ı kadem olunmuş ise de ahîran Sultan Abdülazîz merhûmun valideleri tarafından mezkûr zevât merhûmeye birer tezkîre irsâl olunarak Şeyh'ten el çektirmişler ise de bir

müddet sonra kendisinin taşraya i'zâmı için emr verilmiş ise de her ne hal ise yine i'zâm u teb'îdden sarf-ı nazar kılındığı ve kendisi Esbâk Şeyhulbaram merhûm Emin Paşa'nın kerîmesini aldığı ve bir paşa haremi tarafından bir tekye inşâ ettirilmek üzere Şeyh Ahmed Efendi'ye bin lira verilmiş ise de Şeyh Efendi bu para ile tekye inşâ ettirmeyup Bâb-ı Âli karşısında on altı odalı bir konak inşâ ettirdiği hanım mezbûre tarafından haber alınarak hilâf-ı şart inşâatta bulunduğu cihetle mezkûr konak Evkâf Mahkemesi'nce cebren Şeyh'ten alınarak hanıma terk olunmuş ise de murûr-ı zaman ile Şeyh Efendi işbu konağı müridleri himmetiyle yine taht-ı tasarrufuna geçirmiştir. Kağıthane'de sakın tebdil eskisi? Arab Mehmed Ağa ve Erkân-ı harb livâalarından Üsküdar'da sakın Münib Paşa ve daha pek çok küberadan müridleri var ise de derhal isimleri tahkîk olunamadığı ve Şeyh Ahmed Efendi'nin Şâzeli Dergâhı'nda müezzinlerden Abdülğani Efendi namında yeğeni olup bununla daha iki kimesnenin ruûsları iltimâsını hâvî kurenâ-yı sâni-i hazret-i şebriyârîden Hacı Ali Bey'e bir tezkîre-i hususiye irsâl eylediği ve pek çok elviyede bu koldan adamları bulunduğu tahkîkât ile ma'ruzdur.

Fi 18 Teşrînisânî sene 1306

Yâverân-ı hazret-i hilâfet-penâhîden, Süvârî Binbaşısı Çerkes Mehmed¹

30 Kasım 1890 tarihli bu belgede, Gümüşhânevî'nin Fatma Sultan Camii'nde Cuma günleri ikindiye kadar ve Salı günleri yatsı namazından gece yarısına kadar hatm-i hâce yaptırdığı, müridlerinin onun emriyle tarîkate mensup olmayıp da zikre kalmak isteyenlere izin vermedikleri zikredilmektedir. Ayrıca gayet esrarlı bir şekilde yapılan bu zikirlerde birçok kimsenin aklını yitirdiğinin Bîmarhane Müdüriyeti tarafından da kabul edildiği belir-

tilmektedir. Gümüşhânevî'nin ve müridlerinin 1870'lere kadar sadece mukâbele gün ve gecelerinde burada ikâmet ettikleri, 1870'lerden sonra ise Gümüşhânevî'nin camiyi tasarrufu altına aldığı ve dilediği gibi muamelede bulunduğu zikredilmektedir. İddiaların sahibi Binbaşı Çerkes Mehmed daha da ileri giderek Gümüşhânevî'nin, tarîkate mensup olmayan seksen yaşındaki İmam Ahmed Efendi'yi mihrabtan dışarı attırıldığını ve müezzini sokakta dövürdüğünü söylemiştir.

Dönemin Sadrazamı Âlî Paşa, Şeyhülislam, Evkâf Nâzırı Ferîd Paşa ve Şûrâ-yı Devlet Reisi Mehmed Paşa tarafından Gümüşhânevî'nin, Fatma Sultan Camii'nden ihrâcî yönünde emir verilmiş ise de Sultan Abdülaziz'in vâlidesi bu kişilere bir yazı göndererek Gümüşhânevî'den uzak durmalarını sağlamıştır. Bundan sonra tekrar ihrâc yönünde bir karar çıkarılsa da bunun uygulanmadığı anlaşılmaktadır.

Belgede; Gümüşhânevî'nin, Bâbiâli karşı-sındaki konağını, bir paşa haremi tarafından kendisine tekke yaptırması için verilen bin lira ile inşâ ettirdiği söylenmiştir. Belirtildiğine göre; parayı vakfeden kadın, vakıf şartına uyulmadığı gerekçesiyle Evkâf Mahkemesi aracılığı ile binaya el koydurmuştur. Ancak Gümüşhânevî'nin belli bir zaman geçtikten sonra müridleri sayesinde tekrar binaya yerleştiği de zikredilmiştir.

1890'da verilen bu arzuhalden iki yıl sonra cami görevlileri tarafından bir arzuhal daha sunulmuştur. 25 Temmuz 1892 tarihli olan ve aşağıda metni verilen bu arzuhalden olayın hala çözüme kavuşturulmadığı, Gümüşhânevî Tekkesi ile alakalı tartışmalara son noktanın konulmadığı anlaşılmaktadır.

“Ma’ruz-ı dâ’î-i dirîneleridir ki,

Bâb-ı Âli civârında Fatıma Sultan tâbeserâhâ hazretlerinin ihyâ-kerdeleri olan cami-i şerifte bir hayli vakitten beru Gümüşhâneli Şeyh Ahmed Efendi tarafından bir takım kesânın celb u cem’iyle tekye haline vaz’ ve ifrâğ edilip mahfil-i hümayûn ve hademe odalarını dervişân iskânı için zabtetmiş ise de bu kere Zabtiye Nezâreti Aliyyesi’nce böyle cami-i şerifin tekye hâline konulması hâlen muvâfık olamayacağından nâsi men’ edilmek gibi bir tedâbir-i aliyye ve müstahsene icrâ kılınarak cemâat-i Müslimin evkât-ı hamsede ifâ-yı ferâiz-i salât ile duâ-i firûze-eyyâm-ı ömr ve âfiyet-i cihân-kıymet-i cenâb-ı cihân-bâniye muvâzabet etmekte olduklarından ve dâ’î-i dirîneleri ise câmi-i şerif-i mezkûrun hademesi bulunduğumuz cibetle beş vakitte ifâ-yı hidmet-i mukaddeseye şitâb ve müdâvim-i duâ-i şevket-meâb ile işgâl-i evkât etmekte olup fakat mesken ve ikâmetgâh-ı dâ’iyemiz ba’id olmak ve cami-i şerif-i mezkûrdaki odalarımız dahi Şey-i mûmâ-ileyh tarafından zabt edilmek münâsebetiyle o civarda kahve köşelerinde ve sokak ortalarında oturup evkât-ı şer’iyyeye intizâr etmek külfet ve meşakkatine tahammül-i dâ’iyânemiz kalmadığına ve on bâbdan ibaret olan hademe odalarının bir takım meçhulül-abvâl kesân ile ve mahfil-i hümayûn ise evrâk-ı perişâne ile memlû bulunduğu ve husûsan Şeyh mûmâ-ileyhin câmi-i şerif-i mezkûrun ittisâlinde on beş odayı hâvî bir de konağı olduğuna mebnî mezkûr odalar ve mahfil-i hümayûnunun tahliyesiyle Şeyh-i mûmâ-ileyhin konağına nakli ve mahfil-i hümayûnun icrâ-yı ta’mir ile dâ’î-i kemînelerinin şu sefâlet-i müstevliyeden tablis buyurulmaklığımız için nezâret-i müşârun-ileyhâ ile Evkâf-ı Hümayûn Nezâret-i Celilesi’ne tezkire-i mu’allâ-bâhire-i sâmiyelerinin şeref-tastîr buyurulması istihâmına cesâret kılınmağın ol-bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyül-emrindir.

Câmi'-i mezkûr mahfil-i hümâyûn bekçisi bende el-Hâc İsmail, cami'-i mezkûr müezzini bende Mehmed, cami'-i mezkûr müezzini bende İsmail, cami'-i mezkûr müezzini bende Ömer Hulûsi, cami'-i mezkûr müezzini bende Hâfız Hüseyin, cami'-i mezkûr hatibi bende Ârif, İmâm-ı sâni bende Hâfız Hüseyin Hüsnü, cami'-i mezkûr imam-ı evveli bende Mehmed dâ'ileri

Zîr-i mazbatada mezkûrül-esâmi cami'-i mezkûr hademeleri olduğu ve vukû' bundan ibaret bulunduğu musaddak işbu mahalli temhîr eyledik.

Mühürler; Bab-ı Âli kurbünde Nallı Mescid Mahallesi İmamı Mustafa Hulûsi, Bâb-ı Âli kurbünde Nallı Mescid Mahallesi İmâm-ı Evveli Osman³²

Bu belgede Gümüşhânevî'nin artık cami yanına inşa edilen konakta ikâmet ettiği görülmektedir. Cami mahfilinin evrakla dolu olması da buranın Gümüşhânevî'nin tarafından telif faaliyetlerinde kullanıldığını düşündürmektedir. Fatma Sultan Camii görevlileri de, caminin tekke olarak kullanılmasının Zabtiye Nezâreti tarafından engellenmesi gerektiğini, cami mahfili ve hademe odalarının, Gümüşhânevî ve müridleri tarafından kullanılmasından dolayı kendilerinin namaz aralarında kahvelerde ve sokak ortalarında vakit geçirdiklerini söylemektedirler. Ayrıca müridlerin kullandığı oda ve evraklarla dolu olan mahfil-i hümâyûn tahlîye edilerek Gümüşhânevî'nin konağına nakledilmesini arzu etmişlerdir. Bunun üzerine yazı, gereğinin yapılması ve sonucunun haber verilmesi talebiyle Evkâf Nezâreti'ne havale edilmiştir.

“Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celîlesi'ne

Bâb-ı Âli civârında Fatıma Sultan tâberâhâ hazretlerinin ihyâ-kerdeleri olan cami'-i şerîf hayli vakitden berü Gümüşhâneli Şeyh Ahmed Efendi tarafından tekye haline vaz' ve ifrâğ edilip mahfil-i hümâyûn ve hademe odaları der-vîşânın ikâmetine tahsîs kılınmış ve kendi ikâmetgâhları ba'id olması hasebiyle o civârda kahve köşelerinde oturup evkât-ı hamseye intizâr etmekte bulduklarından bahisle sâlifü'z-zikr odaların, mahfil-i hümâyûn tahlîye ettirilmesi cami'-i şerîf-i mezkûr hademesi tarafından verilen arzualde istid'â kılınmış olmağla istid'âyâ nazaran bi't-tabkîk iktizâsının ifâsına ve neticesinin inbâsına himmet buyurulması siyâkında tezkire.³³

Gümüşhânevî'nin henüz hayatta iken meydana gelen bu olaydan sonra, 1908 tarihine gelindiğinde de Fatma Sultan Camii ile alakalı tartışmaların halen devam ettiği görülmektedir. Aşağıda zikredilen evrakta artık olayın çözüme kavuşturulmasında sona yaklaştığı anlaşılmaktadır. Bu konuda Zabtiye Nezâreti'nin yazısı şöyledir.

“Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Aliyyesi'ne

30 Eylül 1324 tarihli ve 128 numaralı tezkiye-i aliyye-i nezâret-penâhileri cevabıdır.

Tahlîyesi işâr buyurulan Fatıma Sultan Câmi'-i Şerîfi'ndeki hademe odası Gümüşhâneli Şeyh Ahmed Efendi merhûm tarafından inşa ve zâviye ittihâz edilmiş olan üç oda meyânında olduğundan bahisle câmi'-i şerîf hademesinin müdâhaleye salâhiyetleri olamayacağını leffen takdîm ve irsâl kılınan arzualde mühürleri mevzû' zevât bi'l-mürâca'a beyân ettikleri gibi mezkûr odaların

32- BOA, BEO, 39/2870, 2.

33- BOA, BEO, 39/2870, 1.

*muhaddis ve ehl-i mürtezıkaya muhassas olduğu-
nu da câmi-i şerîf-i mezkûr hademesi iddi'â eyle-
mekde olduklarına ve tarafeynin siyâk-ı ifâdesin-
den nezâret-i aliyeleri idâre meclisince bu bâbda
mukaddemâ bir karar ittihâz ve tebliğ kılınmış
olduğu da anlaşıldığına nazaran ihtilâf-ı vakı'ın
fashına âid muâmelenin bi't-ta'yin emr u izbârı
busûsunun cevâben izbârı İstanbul Polis Müdür-
lüğü'nden ifâde kılınmış olmağla iktizâsının ifâsı
ve emr u inbâsı bâbında. 5 Teşrinisânî 1324³⁴*

18 Kasım 1908 tarihli bu belgede Zabtiye Nezâreti, Gümüşhânevî tarafından tekke itti-
haz edilen Fatma Sultan Camii'ndeki hademe odasının tahliyesi konusunda Evkâf Nezâreti'nin göndermiş olduğu yazıya cevap yazmıştır. Bu tahliye yazısının ekinde iki tarafın da vermiş olduğu arzuhallerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Tekke müntesipleri, Fatma Sultan Camii'ndeki üç odanın tekke ittihaz edildiği ve câmi görevlilerinin herhangi bir müdahaleye salâhiyetlerinin olmadığını belirtmişlerdir. Cami görevlileri ise, tekke ittihaz edilen bu üç odanın vakıf şartlarına göre muhaddis ve kendilerinin de dahil olduğu ehl-i mürtezıkaya³⁵ ait olduğunu ifade etmişlerdir. Burada önceki dilekçelerin aksine cami görevlilerinin, Fatma Sultan Camii içine inşa edilen odalardan en azından bazı kısımlarının tekke ittihaz edildiğini kabul ettikleri görülmektedir. Fakat bu kısımların da şartlarına uygun olarak kullanılmadığını ifade ederek tahliyesini talep etmişlerdir. Burada zikredilmese de İdare Meclisi tarafından verilen kararın uygulanması için İstanbul Polis Müdürlüğü de olaya dâhil olmuştur. Çünkü iki tarafta veri-

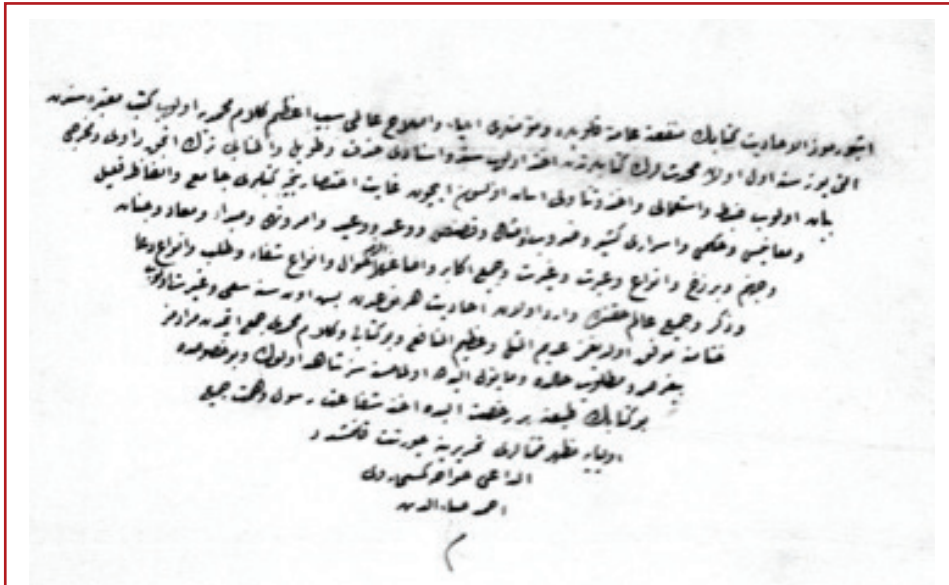
len kararın uygulanma noktasındaki anlaşmazlığı Polis Müdürlüğü'ne bildirmişlerdir.

Sonuç

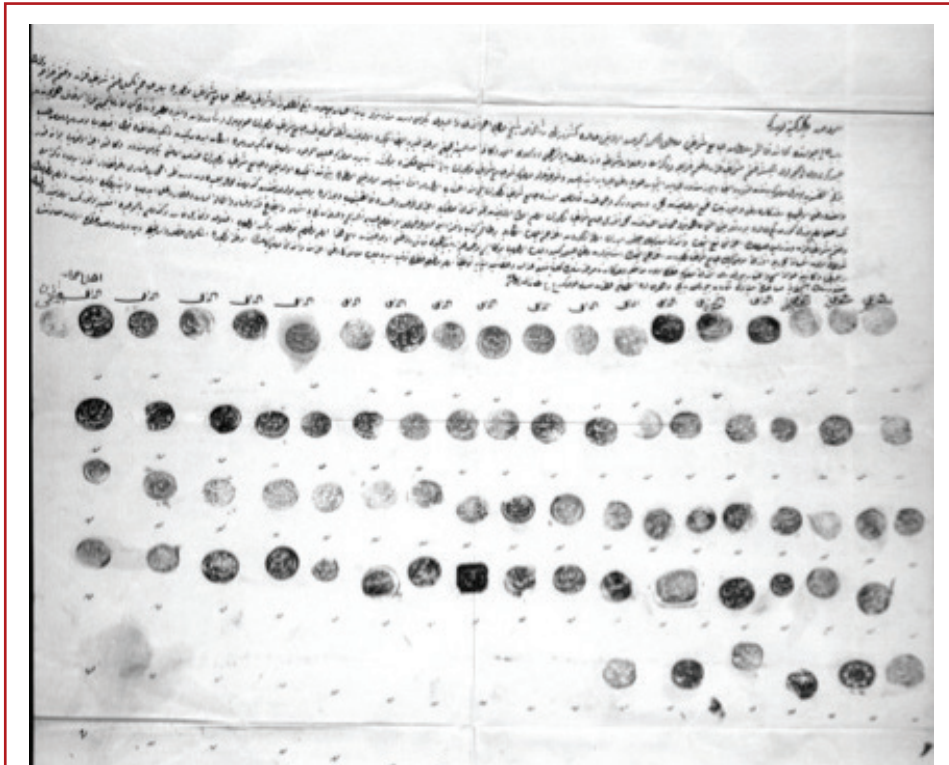
Fatma Sultan Camii'nin Gümüşhânevî dergâhına dönüşme sürecini ele aldığımız bu tebliğde dergâhın yetmiş beş yıllık serüveninin yaklaşık altmış yılını gözlemlemek mümkündür. Zira incelenen belgeler 1866-1908 yılları arasını kapsamaktadır. Bu belgelerde Fatma Sultan Camii'nin tekke olarak kullanılması, buna karşı itirazlar ve itirazlara verilen cevaplar yer almaktadır. 1866 tarihinde daha önce verilen arzuhallerden bahsedildiği göz önüne alınırsa caminin tekke merkezi olarak kullanılmasından hemen sonra itirazların da başladığı düşünülebilir. Caminin tekke merkezine dönüşürülmesine itiraz vakıf şartları ile alakalı olarak dile getirilmiştir. Tekke müntesipleri caminin tekke merkezi olarak kullanılmadan önce boş ve atıl bir halde bulunduğunu, caminin bir anlamda yeniden imar ve ihya edildiğini söyleyerek itirazların yersizliğini dile getirmişlerdir. Kaldı ki caminin, amacı dışında değil tedris ve irşad faaliyetlerinde kullanıldığı da malumdur. Cami görevlilerinin itirazları dikkate alınarak devlet tarafından Fatma Sultan Camii'nin tahliyesine yönelik kararlar alınmasına rağmen bu kararların uygulanmaması da tekkenin haklılığını göstermektedir. Dolayısıyla devlet, bu konuda hem cami görevlilerini hem de tekke müntesiplerini rencide etmemiştir. Ancak son tahlilde Fatma Sultan Camii'nin tekke olarak faaliyetlerini sürdürmesi, tekke mensuplarının bu konuda haklılığı olarak değerlendirilebilir.

34- BOA, ZB. 336/81.

35- Vakıf gelirinden vakıfnâme gereğince yararlanan, maaş (ulûfe) alan kimseler. (bk. Sami, Şemseddin, Kâmûs-ı Türkî, Dersaadet, 1317, s. 1321. Ayverdi, İlhan, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı, 2008, II, 2254).

EK1: Râmuzu'l-Ehâdis'in basılması için Gümüşhânevî Hazretleri'nin vermiş olduğu arzuhal.

EK 2: BOA, MVL, 529/137 Fatma Sultan Camii cemaatinin ve tekke mensuplarının sundukları mahzar (çok imzalı arzuhal).

